

כחלוץ לפני המחנה: ז'בוטינסקי ורעיון מרכז ההדרכה באיטליה

יעקב מרקוביץקי

בפעילותו הציבורית ובמסעותיו הפרטיים שהה זאב ז'בוטינסקי בארצות רבות, בחבלי ארץ ובערים שונות, אך דומה שאיטליה על נופיה, תושביה ותרבותה, השפיעה על עיצוב תודעתו הפוליטית יותר מכול, עד כי נשזרה כחוט השני לאורך חייו, מבחרותו ועד מותו.

כל יחסי לבעיות האום, המדינה והחברה נתגבש בשנים ההן תחת השפעה איטלקית. שם למדתי לאהוב את אומנות האדריכל, הפסל, הצייר וגם את הזמר הלאטיני... אגדת גאריבלדי, כתבי מאצ'יני, שירת ליאופרדי וג'וסטי העשירו והעמיקו את ציונותי השטחית; מהרגשה אינסטינקטיבית עשוה להשקפה.¹

ההשקפה הזאת ביטאה קו מנחה בתפיסת עולמו של ז'בוטינסקי בניסיונו לממש דיאלוג פוליטי ותרבותי פורה בין איטליה לעם היהודי.² התגבשות תנועת הנוער בית"ר איטליה שימשה לז'בוטינסקי קרקע נוחה ליצירת מרכז הדרכה וחינוך רוויזיוניסטי. מרכז ההדרכה הזה הועיל מאוד לנוער הבית"רי ברחבי העולם, והבליט את חשיבותה של איטליה בעיני המנהיג הרוויזיוניסטי. המרכז תפס מקום רב בפעילותו של ז'בוטינסקי בשנות השלושים. מה היו מניעיו של ז'בוטינסקי בפועלו להקמת מרכז ההדרכה, מה היתה מידת המעורבות של ראשי בית"ר באיטליה ומה היו הסיבות לכישלון המפעל? מה היה התחליף הארגוני-חינוכי למרכז הזה? הסוגיות האלה ייבחנו להלן.

התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה

המציאות הפוליטית והחברתית שחיו בה יהודי איטליה בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה היתה מנותקת מן התהליכים החברתיים והתרבותיים שעברו על בני הנוער היהודים

1. ז'בוטינסקי, כתבים: אבטוביוגרפיה, 'סיפור ימי', א, ירושלים תש"ז, עמ' 27-28.
2. לדיון נרחב ביחסו של ז'בוטינסקי לאיטליה ראו: י' מרקוביץקי, 'ז'בוטינסקי ואיטליה: ממולדת רוחנית לתעוב הפאשיזם', האומה, 141 (תשס"א) [להלן: מרקוביץקי, 'ז'בוטינסקי ואיטליה'], עמ' 74-82; C. L. Ottino, 'Jabotinsky e L'Italia', in: G. Valabrega (ed.), *Gli ebrei in Italia, durante il fascismo*, 3, 1963, pp. 51-66 [Hence: Ottino, 'Jabotinsky']

באיטליה. במציאות הזאת החלה להתגבש במחצית השנייה של שנות העשרים תנועת נוער ציונית ייחודית. בשל חשיבותה של איטליה הפשיסטית בפוליטיקה הבין-לאומית בתקופה הזאת, שאפה התנועה הרוויזיוניסטית, ובעיקר מנהיגה זאב ז'בוטינסקי, לייסד שם מסגרת ארגונית בעלת דפוסים פוליטיים, כזו שלא היתה ידועה לצעירים המקומיים. ואכן, תנועה זו היתה בראשית דרכה גוף זר בנוף החברתי והקהילתי באיטליה, ולא התמזגה באווירה (ambiente) האוניברסלית האופיינית לבני הנוער המקומיים.³ התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה התפתחה על בסיס תכנים ודרכי פעולה יוצאי דופן בתרבות הנוער המקומית. הקבוצות הרוויזיוניסטיות באיטליה פעלו בדרך כלל במסגרות חברתיות קטנות של צעירים יהודים, רובם ממזרח אירופה. הללו שאפו לשנות את מגמת ההתמזגות וההשתלבות של יהודי המקום, ושמרו להם למטרה לשנות את תפיסת העולם ואת שגרת היום של יהודי המדינה.⁴

החברים בתנועה הרוויזיוניסטית היו מהגרים (כאמור, רובם ממדינות מזרח אירופה) או סטודנטים אקטיביסטים, ותפיסת עולמם הבליטה את הצורך לבנות תשתית ייחודית לתנועה. דפוסי פעילותה של התנועה הרוויזיוניסטית והשקפות אישיות הכוללים היו ידועים להם מארצות מוצאם. דפוס תנועתי דומה הם ניסו להגשים באיטליה. יש להבין כי עד אז לא התנסו יהודי איטליה בפעילות פוליטית של תנועת שחרור לאומית. קהילת יהודי המקום הדגישה את הישגיה של האמנציפציה, ובעקבות זאת את הרצון של המיעוט היהודי להשתלב באוכלוסייה המקומית. הניגוד בין השקפת העולם היהודית-הלאומית מכאן והיהודית-האמנציפטורית מכאן הסביר מדוע יהודי המקום כמעט לא היו מעורבים בפעילות בתנועה החדשה. משום כך העריכו הצעירים היהודים המקומיים כי הרעיונות של התנועה הרוויזיוניסטית הם 'נטע זר' בחיי התרבות והחברה המקומיים.⁵

ראשיתה של תנועת בית"ר באיטליה

בית"ר התגבשה באיטליה כתרבות נוער ייחודית. שני צעירים מקומיים, אריה ליאוונה קארפי (Carpi) ממילנו ויצחק שאקי (Sciaky) מפירנצה, יליד סלובניקי, הם שהנהיגו עשרות סטודנטים בהקמת תנועת בית"ר באיטליה, ויזמו במקומות שונים קבוצות דיון אינטלקטואליות סגורות.

3. סוגיית התפתחות תנועות הנוער ודיון במבנה החברתי והקהילתי של התנועה הציונית אינם מתחום עיסוקנו, ונבחנים בין השאר בתוך: M. Toscano, 'Fermenti culturali ed esperienze organizzative della gioventu ebraica italiana 1911-1925', *Storia Contemporanea*, XIII, (1982), pp. 915-955; וכן: ד' קארפי, 'ציונים וציונות באיטליה בעידן תהפוכות 1948-1926', *הציונות*, כא (1998) [להלן: קארפי, 'ציונים וציונות באיטליה'], עמ' 121-122.
4. ראו הדוח (לא חתום): 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה 1934-1928' [להלן: 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה'], ארכיון מכון ז'בוטינסקי ג' 1/14; p. 66; Ottino, 'Jabotinsky' (ibid note 2).
5. 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה', שם, עמ' 1-2.

בשנת 1927 הוקם במילנו הסניף הראשון. היו בו בראשיתו ארבעה עשר חניכים, ובשלהי שנות העשרים היו בו כבר שבעים. בשלהי שנות העשרים הוקמו עוד סניפים: בפירנצה, בפְּרָרָה, בטורינו, ברומא, בפְּרִי, בפְּדוּבָה, בבולוניה, בליבורנו ובטרייסטה.⁶ בלשון התקופה נתכנתה התנועה 'התאחדות ציונים רוויזיוניסטים פלוגת איטליה'.

חניכי בית"ר נחשבו בסביבתם לבעלי תודעה ציונית אקטיבית. מעורבותם בחיי הקהילה היהודית היתה ניכרת ובאה לידי ביטוי מובהק ב־1929, בבחירות לכינוס ציוני איטליה לקראת הקונגרס הציוני השישה עשר; סיעתם, הסיעה הרוויזיוניסטית, זכתה או ב־25% מקולות הבוחרים.⁷

הסגנון החדש של תנועת נוער בא לידי ביטוי בפעולתם של קארפי וחבריו. הם שקדו על הרחבת פעילותה של בית"ר אל מחוץ לתנועת הנוער, לכלל הקהילה, בהמירם את הפעילות הצופית בדפוס פעולה של מסגרת ששאפה לקדם אינטרסים פוליטיים ואידאולוגיים. דרך פעולה אופיינית ומרכזית היתה גיבוש לובי פוליטי בקרב אנשי ציבור ופוליטיקאים כדי לקדם אינטרסים פוליטיים בנבכי הממשל המקומי. לקו הפעולה הזה היה ביטוי מובהק שנים אחדות אחר כך; אנשי בית"ר ביקשו להקים את בית הספר הימי של תנועת בית"ר בצ'יוויטוֹוֹקִיָה, עיר נמל באזור רומא, ולשם כך קיימו מגעים עם אישי שלטון ובכירים במנהל הציבורי המקומי. מאמציהם עלו יפה; המוסד החינוכי הייחודי פעל בשנים 1934-1938, והכשיר חניכי בית"ר נבחרים מאירופה ומארץ־ישראל במקצועות ימיים. לפתיחת הקורסים ולמימוןם תרמו רבות שלושת חברי ההנהגה הרוויזיוניסטית באיטליה, אריה ליאונה קארפי, ג'ורג'ו הרש רויפר (Roifer) ומאוריציֹו מנדס (Mendes).⁸

ביטאון התנועה: דרכו והשקפתו

אמצעי חשוב להצגת דרכה של התנועה הרוויזיוניסטית והפצתה בקרב יהדות איטליה שימש ביטאון התנועה רעיון הציוניות (*L'Ida Zionistica*). כתב העת, בעריכת קארפי, יצא לאור מחודש מאי 1930.⁹ בגיליונותיו של הביטאון הודגש הקשר ההיסטורי בין הציונות לאיטליה, ובכך היה משום חיזוק תפיסתו והשקפת עולמו של מנהיג התנועה זאב ז'בוטינסקי;

6. שם, עמ' 2-3.

7. שם, עמ' 3-4.

8. לדיון מפורט בסוגיה ראו: י' מרקוביץקי, 'נחשונים על גלים: הקורסים הימיים של בית"ר בצ'יוויטוֹוֹקִיָה איטליה 1934-1938', מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים – פרסומים, 1 (81), אפריל 1996 [להלן: מרקוביץקי, 'נחשונים על גלים'], עמ' 5-21; וראו גם מחקרו של אחד היוזמים של הקמת בית הספר: L. A. Carpi, *Come e dove rinacque la marina di Israele*, Roma 1965, pp. 12-14 [Hence: Carpi, *Come*].
9. מכתב ז'בוטינסקי לא"ל קארפי, 4.7.1930, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/3. שמו של כתב העת הודפס בראש הגיליון גם בעברית וגם באיטלקית. העיתון יצא לאור עד ספטמבר 1938, אז נסגר בפקודת השלטונות.

הלוא במשך שנים לא מעטות חתר הוא לקיים דיאלוג פוליטי ותרבותי פורה בין איטליה לעם היהודי.¹⁰

בגיליונותיו הראשונים של הביטאון הרוויזיוניסטי בא לידי ביטוי קו אנטי-בריטי תוקפני. כך למשל גונו מסקנות ועדת שאו (Shaw) והמדיניות העוינת של משטר המנדט הבריטי כלפי מפעל ההתיישבות הציונית וכלפי רעיון הבית הלאומי בארץ-ישראל, מדיניות שעמדה בסתירה להבטחות ממשלת בריטניה בספר הלבן של צ'רצ'יל משנת 1922. בספר הלבן הבטיחה ממשלת בריטניה לנהל מדיניות של 'שוויון הזדמנויות' בין שני העמים בארץ-ישראל, אבל לא עמדה בהתחייבותה; שלטונות המנדט צידדו בערבים ולא בתנועה הציונית, וועדת שאו התעלמה ממשקלם הרב של המתישבים ושל המשק היהודי בעיצוב הארץ ובכלכלתה.¹¹

בגיליון השמיני של רעיון הציוניות¹² הושם דגש מיוחד על הספר הלבן של פספילד, שהפר הפרה בסיסית את הבטחותיהם של בכירים בממשל הבריטי לחיים וייצמן. כמו כן נכתב כי מדיניות הזדון של הממשלה הבריטית אינה עולה בקנה אחד עם עקרונות כתב המנדט מקיץ 1922.

בהפנותו אצבע מאשימה אל ממשל המנדט הבריטי, הנוקט מדיניות מפלה ומתנכרת, דן הירחון הרוויזיוניסטי ברותחין את מדיניותו של חיים וייצמן, מנהיג התנועה הציונית. במאמר מערכת תואר וייצמן כפוליטיקאי שאינו ער לבעיות האמתיות של הציונות, כאדם שתפיסתו הפוליטית שגויה ואינה מגובשת.¹³ לעומת זאת באיטליה ראה הביטאון מדינה בעלת חזון; המדיניות שגיבשה עתידה לסייע לתושבי האזור בכלל וליהודי ארץ-ישראל בפרט. העיתון קרא לממשלת איטליה להגביר את חדירתה למזרח התיכון, אזור חיוני לביסוס הכלכלה האיטלקית; פעילות זו תחזק את רגש הלאומיות של תושבי המרחב, הנאנקים מעול האימפריאליזם המערבי המנצל של צרפת ובריטניה. הביטאון הביע תקווה כי בזכות פעילות איטלקית ענפה יושג הסדר חדש, והוא יביא לידי שינוי במזרח התיכון ורווחה לתושביו.¹⁴ סוגיה אחרת שנידונה בביטאון היתה המדיניות כפוית הטובה של ממשלת בריטניה. זו התעלמה מפועלם של הציונים שעשו למען ניצחונה של בריטניה במלחמת העולם הראשונה. פעמים אחדות הודגש רעיון הלגיון של ז'בוטינסקי, שרקם עור וגידים עם הקמת גדוד נהגי

10. ראו: מרקוביץקי, 'ז'בוטינסקי ואיטליה', עמ' 75-77; Ottino, 'Jabotinsky', pp. 51-60.

11. 'הביקורת הרוויזיוניסטית על וועדת החקירה', רעיון הציוניות, גיליון 1, שנה 1 (מאי 1930), עמ' 8-13.

12. 'Il Sionismo alla tribuna', רעיון הציוניות, דצמבר (1930), עמ' 2-1.

13. רעיון הציוניות, שנה 2 (מאי 1931), גיליון 1, עמ' 1-2.

14. 'Ordine italiano in oriente', רעיון הציוניות, שנה 3 (מאי 1932), גיליון 1, עמ' 1-4. וראו גם: 'על המשמר', מאמר שדורש שינוי במדיניות המנדטורית בארץ בעקבות מתן העצמאות לעיראק ב-1932, ולנוכח המשך המדיניות המפלה של הספר הלבן משנת 1930, שם, שנה 3 (דצמבר 1932), גיליון 8, עמ' 2-1.

הפרדות בחזית גליפולי (בשנים 1915-1916) וגדודי קלעי המלך, ובעיקר מעורבותו הקרבית של הגדוד ה-38 במערכות ארץ-ישראל (בשלהי 1918).¹⁵

מלבד הדיפלומטיה הציונית וההיבטים הפוליטיים והמדיניים בשאלת ארץ-ישראל ומעורבות המעצמות, הדגישה מערכת העיתון אירועי עבר שכוונו לדעתה את התודעה הקיבוצית של חברי התנועה בארץ-ישראל ובארצות הגולה. לחגי ישראל ובעיקר למאורעות שגישרו בין עברו של העם היהודי ובין ההווה יוחדו גיליונות מספר. עורכי הירחון הבליטו את הקשר בין מצדה, יודפת, תל-חי ומודיעין, כמקומות נאדרי גבורה של עם עתיק יומין, שלחם למען חירותו בכובשים ובמדכאים, ובין מאבקו הצודק של ז'בוטינסקי על זכותו של העם היהודי למדינה במולדתו הנצחית. המאבק התחזק בשנות השלושים, בעיקר בשל מצבה הקשה של יהדות מרכז אירופה ומזרחה לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה וכינון משטרים סמי-פשיסטיים בחלק ממדינות מזרח אירופה.¹⁶

לעתים היה הביטאון מעורב בפולמוסים ציבוריים על אודות התנועה הציונית באיטליה. בסוגיה זו חשוב היה הפולמוס הפובליציסטי בעניין ספרו של פאולו אוראנו, היהודים באיטליה, שהתפרסם במרס 1937. את הפרסום ליוותה תעמולה נמרצת, שנועדה לערער את מעמדם של היהודים כיסוד מהימן במדינה.¹⁷ בגיליון חודש יוני 1937 פורסם בביטאון, בחתימת העורך, אריה ליאונה קארפי, מאמר נוקב נגד האשמותיו של אוראנו.¹⁸ המחבר הדגיש כי אין ברצונו להתפלמס עם אוראנו בנושאים שקשורים במהותה של היהדות,¹⁹ אלא להתמקד בהאשמות הפוליטיות שהטיח אוראנו בתנועה הציונית בכלל ובציוני איטליה בפרט, בשל חוסר נאמנותם. בתשובתו הדגיש קארפי כי התנועה הציונית אינה 'מפעל בריטי', ולא נועדה לשרת את האינטרסים של מעצמה קולוניאלית כלשהי. ציוני איטליה היו נאמנים למדינתם, הם עודם כאלה ויהיו גם בעתיד, והדבר מעולם לא הפריע להם לתמוך במטרת התנועה הציונית, 'הקמת מדינה יהודית באגן המזרחי של הים התיכון'.

על רקע התנכרות פוליטית של שלטון המנדט הבריטי, שפגעה במעמד התנועה הציונית בארץ-ישראל, ועל רקע ערעור מעמדם של יהודי איטליה, ובעיקר של הציונים, שנבע ממדיניות גזענית אנטישמית (Campagna della razza או Campagna razziale) רשמית למחצה, ומשלהי שנות השלושים רשמית לגמרי, על הרקע הזה היה ביטאון הציונים

15. הסוגיה נידונה בהרחבה בגיליונות מספר במשך השנים. ראו למשל: גיליון 4-5 (אוגוסט-ספטמבר 1930), עמ' 4-5; שנה 1, גיליון 6 (אוקטובר 1930), עמ' 6; שנה 1, גיליון 11-12 (מרס-אפריל 1931), עמ' 10-11.

16. 'חנוכה 5697', רעיון הציוניות, שנה 4, גיליון 4-5 (נובמבר-דצמבר 1936), עמ' 1-2.

17. P. Orano, *Gli Ebrei in Italia*, Roma 1937.

18. L. Carpi, 'Sionismo e Italianita', רעיון הציוניות, שנה 4, גיליון 11 (יוני 1937), עמ' 11-13.

19. שכן אחרים עשו זאת ברוב כיוון וכבוד, על פי ל"א קארפי, והכוונה בעיקר למאמר 'Il Problema ebraico e il sionismi', שראה אור בשבועון *Israel*, ב-4.11.1937. המאמר, שהופיע בעילום שם, נכתב בידי דנטה לאטס, מתוך התייעצות עם אחדים מחבריו להנהגת הפדרציה הציונית. לדיון קצר במאמרו של לאטס, ראו: קארפי, 'ציונים וציונות באיטליה', עמ' 126-127.

הרוויזיוניסטים אחד המקורות האמיצים והמכובדים שעמדו בפרץ השיטפון הפרסומי האנטי-יהודי.²⁰

המחלוקת בין ז'בוטינסקי לבית"ר בדבר הפעולה העצמאית

רצונו של ז'בוטינסקי להקים בית ספר מרכזי למדריכי בית"ר באיטליה היה חלק לא נפרד מתפיסתו. לדעתו, בית ספר כזה יחזק את השפעתה החינוכית של התנועה, יגביר את האהדה לאיטליה בקרב הציבור היהודי הרחב בגולה, ויציא את התנועה הרוויזיוניסטית כגורם פוליטי וציבורי שיביא לידי שינוי בתודעתם של צעירים בני המקום; רובם, כמודגש לעיל, לא נטו עד אז להצטרף לתנועת בית"ר. נוסף על כך הדגיש ז'בוטינסקי כי מרכז ההדרכה יסייע בעיצוב דמות של יהודי חדש, גאה, אמיץ ומגשים. בכך אימץ ז'בוטינסקי את תפיסתו של ירמיהו (ירמה) הלפרן, בנו של השומר והמתיישב מיכאל (מיכל) הלפרן, איש העלייה הראשונה. ירמה הלפרן עיצב את צביונה של ההדרכה בבית"ר, בהדגישו את יסוד האימון הגופני והגאווה הלאומית כמרכיבים מרכזיים ברעיון תחיית האומה העברית.²¹

התגבשותם של קניי בית"ר ברחבי איטליה משלהי שנות העשרים שימשה גורם חשוב בעיצובן של השגות פוליטיות, שהפנו אנשי התנועה הרוויזיוניסטית כלפי ז'בוטינסקי, ונועדו לשכנעו לפעול למען יצירת מרכז הדרכה וחינוך רוויזיוניסטי באיטליה. לצורך קידום הנושא נפגש ז'בוטינסקי בקיץ 1931 עם אנג'לו דונאטי (Donati), בנקאי יהודי ממוצא איטלקי, שנשתקע בפריז, אך נחשב לבעל קשרים בחוגי השלטון ברומא. בפגישה שהתקיימה בין השניים ב-24 ביוני 1931 ביקש ז'בוטינסקי מבן שיחו לשדל את השלטונות ברומא להקים בית ספר מרכזי למדריכי בית"ר באיטליה. כך סיכם ז'בוטינסקי את הפגישה:

הדבר היחיד המעשי ובעל הערך שהועלה באותה שיחה ברומא... היא האפשרות של קיום מגע ישיר כדי לברר את האפשרויות הקיימות להתפתחותה של בית"ר באיטליה. וזה בעיקר משתי בחינות:

א) לשם יצירת קבוצה בית"רית באיטליה.

ב) לשם ייסוד בית ספר מרכזי באיטליה למדריכי בית"ר.²²

20. לדיון נרחב בהתפתחות ההתקפות האנטי-יהודיות באיטליה בשנים 1936-1938, ראו: A. Spinoza, 'Le P. Orano, *Inchiesta*, presezioni razziali in Italia', *Il Ponte*, VIII (July 1952), p. 975; וכך: *sulla Raza*, Roma 1939, במקומות שונים.

21. על דמותו של הלפרן, מחלוצי כיבוש הים בתנועה הציונית וממעצבי תורת ההדרכה הצבאית בבית"ר, ראו: 'מרקוביץקי, נחשונים על גלים', עמ' 7-5; 'א' אשכנזי-שטיין, בית"ר בארץ-ישראל 1925-1947, ירושלים תשנ"ח [להלן: אשכנזי-שטיין, בית"ר בארץ-ישראל], עמ' 14-17; תיקי 'הלפרן', ב-1/4/9/10, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189/3; על ייחודה של הדרכה צבאית זו ראו: 'מרקוביץקי, ההדרכה באצ"ל', האומה, 37 (137), סתיו תש"ס, עמ' 57-58.

22. מכתב ז'בוטינסקי לא"ל קארפי, מיום 7.10.1931, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189/3; וראו גם: 'התנועה

בכל אותה העת האמין ז'בוטינסקי כי לצורך קידום מפעל ההדרכה באיטליה יש לשמור על עצמאותה של התנועה, ולכן דחה כל ניסיון לתמיכה או לסיוע כלכלי מצד גורמים בממשל המקומי או מצד נדבנים מקרב יהודי המקום. הוא גרס כי במפעלים בעלי עניין ציוני הניכי התנועה צריכים לשאת בהוצאות בעצמם. לדעתו, מרכז ההדרכה עתיד לתרום תרומה גדולה לתנועה הרוויזיוניסטית, ולכן יש לשקוד על הקמתו ועל פיתוחו למרות הקשיים. עוד קיווה ז'בוטינסקי שצעירים מיהודי המקום שלא נהו אחרי רעיונות התנועה הרוויזיוניסטית ולא הודהו עמם, יצטרפו אליה בכל זאת או יתמכו בפעולותיה.²³

ז'בוטינסקי שאף למקם באיטליה מרכז הדרכה, הן משום אהדתו את הלשון והתרבות האיטלקית, הן משום שראה באיטליה גורם מרכזי באגן המזרחי של הים התיכון והן בשל מרכזיותה הטופוגרפית של המדינה.

שהרי משוכנע אני כי המגע עם התרבות הלטינית עשוי להועיל לתחייתנו הלאומי ואני עצמי התנסיתי בתועלת זו. [זוהי] הסיבה היחידה, שבגללה הייתי מעדיף לראות את הקמתו של בית הספר המרכזי שלנו באיטליה, למרות האפשרויות הרבות הפתוחות לפנינו בארצות אחרות.²⁴

למימוש רצונות אלה ניהלו קארפי ושאקי, המנהיגים הרוויזיוניסטים המקומיים, מגעים עם אנשי מחלקת המזרח במשרד החוץ האיטלקי. בשיחות לא רשמיות הדגישה הפקידות הזאת לפני נציגי בית"ר את תמיכתה בשאיפות הלאומיות של התנועה הציונית, והבטיחה לסייע לתנועה הרוויזיוניסטית ולתנועת הנוער שלה ולתמוך בהן פוליטית ופיננסית. קארפי דיווח לז'בוטינסקי על המגעים האלה, וביקש ממנו לשנות את עמדותיו ולתמוך בקבלת סיוע מגורמים חיצוניים כדי לקדם את רעיון מרכז ההדרכה. ואולם ראש בית"ר התנגד התנגדות נמרצת, והיא באה לידי ביטוי במכתבו: 'אני רואה צורך לעמוד על תביעתך, שתדחה את ההצעות הללו, גם אם נרמזו על ידי אותם האישים, שעזימתם שוחחתם, ויהיו האישים אשר יהיו...'²⁵

בחודש נובמבר 1931 דיווח ז'בוטינסקי לקארפי, באמצעות אנשי השגרירות האיטלקית בפריז, על פעילותו של דונאטי למימוש רעיון בית הספר למדריכים.²⁶ דונאטי פעל בפריז

הרוויזיוניסטית באיטליה, לעיל הערה 4, עמ' 4; על פועלו המאוחר של דונאטי, בעיקר בתקופת מלחמת העולם השנייה, בארגון פעולות הצלה להעברת אלפי יהודים משטח הכיבוש הצרפתי לאזורי מבטחים באיטליה, ספר דרום איטליה, ראו למשל: L. Poliakov, *La condition des Juifs en France sous l'occupation Italienne*, Paris 1946, pp. 124, 138-142

23. מכתב ז'בוטינסקי לא"ל קארפי, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189.

24. מכתב ז'בוטינסקי, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189; הכוונה היתה בעיקר לצרפת, שם פעל ז'בוטינסקי למימוש רעיון הקמת בית הספר מאז ראשית שנות השלושים. פעיל מרכזי בתחום זה היה ירמה הלפרן, איש חזון הימאות בבית"ר. כשנכשל ז'בוטינסקי במימוש הרעיון בצרפת, פנה לממשו במדינה אירופית אחרת, ובעיקר באיטליה.

25. מכתבו מיום 7.10.1931, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189.

26. מכתב ז'בוטינסקי לקארפי, 19.11.1931, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/3/189.

לקידום הרעיון, ולמרות שתדלנותו הפוליטית, נכשל, ואילו קארפי פעל מבית להשיג מן המערכת הפוליטית האיטלקית הכשר חוקי לפעילות בית"ר, ומאמציו עלו יפה. במגעים שניהל קארפי עם אנשי משרד הפנים ברומא בנובמבר 1931 הושגה הסכמת השלטונות להקמת תנועת נוער, ובאישורם הוקם קן בית"רי ראשון במילנו. ישראל הלר (Heller), מפעיליה הבולטים של בית"ר, חיבר תכנית פעולה מעודכנת לדרכה של התנועה באיטליה. תכנית הפעולה נשלחה לעיון ראשי בית"ר העולמית.²⁷ בהכשר שקיבלה תנועת בית"ר מידי השלטונות הוגשם יעדו הראשון של ז'בוטינסקי, הקמת תנועת נוער חוקית, ולקארפי ניתן להמשיך בשיחותיו הלא רשמיות (שלא על דעת בית"ר העולמית) עם אנשי משרד הפנים האיטלקי להשגת היעד השני, בית ספר למדריכים. ז'בוטינסקי לא היה מעורב אישית בשיחות האלה, ואף על פי כן ביטאו את תפיסת עולמו. החשיבות שייחס ז'בוטינסקי לגדוד נהגי הפרדות בקידום המטרות הלאומיות-הציוניות של העם היהודי שיקפה את תפיסתו הרואה בהכשרה הצבאית יסוד מרכזי בדרכה של בית"ר כתנועת נוער. כדי להעלות את יסוד הלגיון בסולם המטרות הלאומיות-הציוניות (עיקרון בית"רי שהתקבל ב־1927) הוקמו המבנים שנועדו להיות בתי הספר למדריכים, מייסודו של ירמה הלפרן. תכנית בית הספר כללה אימונים בענפי ספורט שונים כמו אגרוף, תרגילי סדר ומסדרים צבאיים, וכן הרצאות עיוניות.

המדובר בספורט ההתגוננות, פשוטו כמשמעו: אגרוף צרפתי ואנגלי, ג'ו-ג'יטסו, סיוף-מקלות, סיוף-חרבות, קליעה למטרה ויסודות ביצוריים, כבסיס – יסודות הצופיות. התלמידים יבואו גם מארץ-ישראל, אך לא רק משם. פוגרומים נערכים נגדנו בארצות רבות אחרות, ורצוננו הוא שבכל ארץ שבה נשקפת סכנה ימצאו צעירים יהודים שידעו להתגונן...²⁸

אמנם היו מתנגדים בבית"ר לקו הפעולה הזה, בעיקר אלה אשר הסתייגו מאופייה המיליטריסטי של התנועה ומן הרצון ליצור בתוכה עילית צבאית לפי תפיסתו של הלפרן.²⁹ ואולם ז'בוטינסקי גרס כי בית"ר היא גם בית ספר וגם צבא, ותמך בדרך הפעולה של הלפרן, שביקשה ליצור יהודי חדש, אמין, גאה ומגשים באמצעות ההכשרה הצבאית.³⁰ רעיון זה שימש נדבך מרכזי במערך ההדרכה הבית"רי במזרח אירופה ובארץ-ישראל מאז שלהי שנות העשרים, ובפעילותו (עד 1934) הוכשרו כ־2,500 מחניכי התנועה.³¹

27. 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה', לעיל הערה 4, עמ' 5.

28. במכתבו לדונאטי, 24.6.1931, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/3.

29. אשכנזי-שטיין, בית"ר בארץ ישראל, עמ' 14-15; 'וינשל, ירמה – פרקי חיים של 'פורש' גדול, תל-אביב 1968, עמ' 56-60, וראו גם: 'מרקוביץקי, 'נחשונים על גלים', עמ' 6-8.

30. אשכנזי-שטיין, בית"ר בארץ-ישראל, עמ' 15.

31. 'הלפרן, 'דין וחשבון של מחלקת ההכשרה ההגנתית בשלטון בית"ר', בתוך: דין וחשבון לכינוס העולמי השני, קראקוב, 9-6 בינואר 1935, עמ' 16-36, ארכיון מכון ז'בוטינסקי תיק ב/2/1/3/6/1 [להלן: דין וחשבון לכינוס העולמי השני].

הגורמים האלה הניעו אותו לנסות ולהאיץ את פתיחת בית הספר. בשלהי 1931 כתב ז'בוטינסקי מכתב (סודי) לקארפי, ובו הדגיש כי בית הספר למדריכים לא יהיה רכוש של בית"ר, אלא של קרן תל-חי.³² בכך ביטא ז'בוטינסקי את חוסר שביעות רצונו מן הפעילות העצמאית של ראשי בית"ר באיטליה, והדגיש כי מעתה יהיה מעורב ישירות במשא ומתן להקמת בית הספר, הן ברמת המגעים באמצעות השגרירות האיטלקית בפריז או בלונדון והן בתקשורת ישירה עם השלטונות ברומא.³³

לדעת ראש בית"ר, דרך פעולתם של מנהיגי בית"ר באיטליה לא עלתה בקנה אחד עם רצונם של מפקדים חשובים בתנועה, ששאפו להרחיק את תנועת בית"ר מפעילות פוליטית. את המגמה הזאת הבליתו מנחם בגין ואליעזר שוסטק, נציגי פולין, ודוקטור יעקב הופמן, שופט בית"ר ונציג ריגה, בוועידה העולמית השנייה של בית"ר בקרקוב (1935). בין השאר נאמר שם:

בשנים האחרונות נסחבה בית"ר פעמים אחדות לתוך המשחק הפוליטי של תנועתנו הלאומית. אני חושב את הדבר לבלתי נכון... אני מתנגד להכניס את בית"ר לפוליטיקה בשם הבית"ר גופא... לבית"ר אסור לנהל גם משא ומתן עם מוסד איזה שהוא בשאלת הסרטיפיקטים ובעניינים מדיניים אחרים. הדבר היחיד שבית"ר צריכה לעשות בחיי התנועה הלאומית בישראל הוא – להיות המוציא לפועל של תפקידים מדיניים ידועים המתנהלים על ידי הצה"ר.³⁴

כישלון מימוש רעיון מרכז ההדרכה

ב־31 בדצמבר 1931 הציע קארפי לפנות ישירות למשרד החוץ האיטלקי בפנייה רשמית וישירה כדי להשיג את הסכמת השלטונות להקמת בית הספר. אף שחודשים אחדים קודם לכן התנגד לזה ז'בוטינסקי, עתה סמך ידו על ההצעה, בתנאי שיובהר מראש לכל הנוגעים בדבר כי התנועה הרוויזיוניסטית תישא בכל ההוצאות הכרוכות בהקמת בית הספר ובקיומו, ולא תסכים לקבל סיוע מממשלת איטליה.³⁵ כמו כן דרש ז'בוטינסקי מקארפי לקבוע לו פגישה אישית עם שר החוץ האיטלקי.³⁶ דרישה זו הבלטה ביתר שאת את התנגדותו של

32. במכתבו מיום 8.12.1931, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/3.

33. 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה', לעיל הערה 4, עמ' 6.

34. דין וחשבון לכינוס העולמי השני, עמ' 14, דברי הופמן; על דברי שוסטק ובגין, שם, עמ' 4.

35. ד' קארפי, 'מכתבים של ז'בוטינסקי', ספר הזכרון לאריה ליאונה קארפי, ירושלים תשכ"ז, עמ' 36-37.

36. המקור האיטלקי פורסם בחלק האיטלקי [להלן: ספר הזכרון לאריה ליאונה קארפי], עמ' 43-45.

37. מכתב הוועד המרכזי של התנועה באיטליה למשרד החוץ, 29.2.1932, ארכיון מכון ז'בוטינסקי 1/22/2; מוסוליני, שהיה הדו"ח, נטל גם את ראשות משרד החוץ ב־20 ביולי 1932, מלבד שאר תפקידיו בהנהגת המדינה והמפלגה הפשיסטית. הפגישה לא התקיימה בגלל חוסר יכולתו של ז'בוטינסקי להיכנס לאיטליה. ראו להלן.

ראש בית"ר למגעים עצמאיים של ההנהגה באיטליה עם השלטונות. לדעתו, מן הראוי שראש התנועה בלבד ינהל מגעים בעלי חשיבות פוליטית עם השלטונות, ולא מנהיגים מקומיים שתפסתם צרה.³⁷

במכתב שכתב ז'בוטינסקי לשאקי הוא מתח ביקורת נוקבת על פעולה עצמאית של ראשי התנועה באיטליה. במכתב הזה חזר ז'בוטינסקי והדגיש את החשיבות הפוליטית העקרונית בהעמקת הפעילות הבית"רית באיטליה. לגרסתו, התנועה הרוויזיוניסטית שואפת לגבש לה אוריינטציה לטינית, להדק את קשריה עם התרבות הלטינית ולהשתחרר ממחויבות לאוריינטציה הנורדית (בעיקר לבריטניה). לדעתו, הדבר יתאפשר רק אם תשכיל תנועת בית"ר לטפח פעילות תרבותית אשר תחזק את הקשרים עם איטליה. הוא הדגיש כי לתנועה היו שתי אפשרויות להקמת מרכז אימונים מבצעי במרחב הים התיכון: בצרפת או באיטליה. מן הסיבות שפורטו לעיל העדיפה התנועה לנסות לפעול באיטליה ולנסות לשכנע את השלטונות המקומיים לממש שאיפה זו.³⁸

ז'בוטינסקי נעלב מסירוב השלטונות להעניק לו אשרה (ראו להלן), ולכן לא פנה אליהם ישירות, אלא ביקש משאקי להפנות את המכתב למשרד החוץ.³⁹ שאקי העבירו ב־23 באפריל 1932, בצירוף דברי הסבר קצרים. שני המכתבים היו מונחים יותר משלושה חודשים במשרד החוץ ואיש לא התפנה לדון בהצעות. דניאל קארפי הדגיש⁴⁰ כי אין לדעת כיצד השפיעו הנימוקים בדבר הצורך להעמיק את פעילות בית"ר באיטליה על פקידי משרד החוץ, שעל פי רוב הכירו יהודים היכרות אקראית ושטחית בלבד, וודאי שלא הכירו את היגוים ואת המנטליות שלהם.

הברון רפאלה גואריליה (Raffaele Guariglia), ראש מחלקת המזרח התיכון, העביר את בקשת העסקנים הציונים למוסוליני, שר החוץ החדש, ואולם את ההסברים במכתבו הקפיד לנסח ניסוח שלא תשתמע ממנו נימה של תמיכה בבקשה הציונית או נימה של הסתייגות ממנה. מוסוליני דחה את בקשת הרוויזיוניסטים להקים מרכז הדרכה באיטליה, והסביר שלתנועה יש מטרות צבאיות, ולכן פתיחת שערי איטליה ליהודים האלה (הכוונה לחניכים המתאמנים) תעמיד את ממשלתה של איטליה במצב קשה עם הערבים ועם הזרמים האנטישמיים בארצות השכנות בים התיכון ועם יהודים בעלי עמדות מתונות שנמצאים באיטליה. מלבד זה לוייצמן יש סיעת תומכים בעלת משקל בפוליטיקה המקומית.⁴¹

37. מכתב ז'בוטינסקי ל' שאקי, 29.2.1932, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/3.

38. עדות א"ל קארפי, 'Il Betar in Italia', ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/2.

39. לעיל הערה 37.

40. ד' קארפי, 'המגעים המדיניים של זאב ז'בוטינסקי באיטליה בשנים 1932-1935', בתוך: " אחימאיר (עורך), הנסיך השחור – יוסף כצנלסון והתנועה הלאומית בשנות השלושים, תל-אביב 1983 [להלן: קארפי, 'המגעים המדיניים של זאב ז'בוטינסקי'], עמ' 348-349.

41. נימוקי הדחייה מופיעים בכתב ידו של אחד מעורריו על המכתבים. ראו: Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici, Palestina, Busta 4 (1), Roma (1), תפיסה זו תואמת את מדיניותו האופורטיוניסטית בעת ההיא בשאלת ארץ-ישראל, וברצונו לחזק את קשריו עם העולם הערבי. לדיון

אם כן, נכשלה התכנית להקים מרכז חינוכי יוקרתי שיועד לשמש בסיס מרכזי להכשרת הניכיי בית"ר מכל רחבי העולם הנזקקים ליסודות הגנה עצמית, ספורט ומגן כדי להתגונן מפני פורעים ומפני גלי אנטישמיות אלימה. את הכישלון תלה ז'בוטינסקי במנהיגים הרוויזיוניסטים המקומיים.

ועידת הצה"ר (ברית הציונים הרוויזיוניסטים) במילנו

בד בבד עם המגעים הרשמיים עם השלטונות להקמת מרכז ההדרכה, שקדו אנשי התנועה הרוויזיוניסטית המקומית על פעולות ארגון והסברה, שנועדו לעורר את בני הנוער הציוני באיטליה למעורבות גדולה יותר בחיי התנועה. תכנים אלה באו לידי ביטוי בכינוס הצה"ר, שנתקיים במילנו ב־14 וב־15 בפברואר 1932.⁴²

ז'בוטינסקי הוזמן לכינוס בידי קארפי, וביקש לנצל את ההזמנה כדי לשאת נאום מרכזי ולהפיץ באמצעותו את עניין בית הספר למדריכים בקרב הציבור במדינה בכלל ובקרב הפוליטיקאים בפרט. עוד ביקש ז'בוטינסקי לזמנו לפגישה עם מוסוליני ועם אישים מספר בעלי מעמד רשמי במדינה.⁴³

ואולם אחרי משא ומתן מייגע סירבו השלטונות האיטלקיים להעניק לו אשרה, וכך נמנעה מראש בית"ר ההשתתפות בוועידה.⁴⁴ לפיכך השתתפו בוועידה 50 צירים, שייצגו 11 סניפים מרחבי המדינה, ובכלל זה נציגי סניף טריפולי (בירת טריפוליטניה, המושבה האיטלקית בצפון אפריקה). הסוגיות המרכזיות שנידונו בוועידה היו פוליטיות במהותן. ראשית הובעה תמיכת הוועידה במדיניות ממשלת איטליה באפריקה. הוועידה הכריזה כי יש לראות בממשלת איטליה ידידה ובעלת ברית המזדהה עם התביעות של התנועה הציונית, שלא כבריטניה, בעלת המנדט על הארץ, המפגינה אנטיגוניזם וחוסר אהדה לשאיפות הלאומיות של התנועה הציונית. בין השאר הודגש כי ממשלת בריטניה גיבשה מדיניות אנטי־ציונית המתכחשת לזכויות ההיסטורית ולהבטחות שניתנו לציונים למימוש זכותם בארץ־ישראל. הכינוס קרא ליהדות העולם להתלכד ולהביע את הערכתה לאיטליה, הנחשבת בעיניה לבעלת ברית נאמנה של התנועה הציונית. הכינוס הדגיש כי איטליה, ככוח בעל משמעות במזרח התיכון, תוכל לגבש מדיניות אוהדת שתתרום לייסוד בית יהודי בארץ־ישראל ותסייע להגשמת המטרות הפוליטיות, כמו שהבטיחה הקהילה הבינ־לאומית.

נרחב ראו: י' מרקוביץקי, 'מעורבות איטליה במרד הערבי', עיונים בתקומת ישראל, 9 (1999) [להלן: מרקוביץקי, 'מעורבות איטליה במרד הערבי'].

42. דוח הוועידה, 25.2.1932, יתקי הצה"ר באיטליה, ארכיון מכון ז'בוטינסקי ג 1/14, וראו גם: מכתבו לשאקי, לעיל הערה 37.

43. מכתב ז'בוטינסקי לחברי מרכז הצה"ר באיטליה, 28.1.1932, ארכיון מכון ז'בוטינסקי 1/22/2/1.

44. 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה' (לעיל הערה 4), עמ' 6; מכתב דנטה לאטס, 25.2.1932, ארכיון מכון ז'בוטינסקי ג 1/14; קארפי, 'המגעים המדיניים של ז'בוטינסקי' (לעיל הערה 40), עמ' 346-347.

בוועידה עלו כמה שאלות עקרוניות ומעשיות אשר לתפקודה של התנועה ולארגונה ברחבי המדינה: הכינוס החליטי להפריד את הצה"ר מבחינה ארגונית ולהוציא מן ההסתדרות הציונית (הארצית) וליצור גוף עצמאי שיפעל בקרב החוגים הציוניים בקהילה היהודית באיטליה. כמו כן הוחלט על בית"ר ריזוציה של הצה"ר. לשם כך נבחר אדם אחד לשמש בשני התפקידים – יושב ראש הצה"ר ונציב בית"ר, הלוא הוא אריה ליאונה קארפי. קארפי נדרש לארגן את בחירת חברי מרכז הצה"ר, ולחברי המרכז נבחרו: יצחק שאקי, ג'ורג'ו רויפר, ישראל הלר, מ' ד'אורבינו (D'Urbino), ישעיהו זאנה (Sonne) ואֶלִי לוי (Levi). חברי המרכז הסמיכו את קארפי להמשיך במגעיו עם השלטונות בסוגיית מרכז ההדרכה, ואולם בקשתו המפורשת של ז'בוטינסקי ליטול את הבכורה בסוגיה הזאת השהתה את פעולתו של קארפי עד למימוש המגעים מטעמו של ראש בית"ר עם השלטונות.⁴⁵

התפתחות הסניפים

כדי ליצור תנועת נוער לגלית שמדגישה פעילות תרבותית ועיונית בצד הכשרה גופנית, החלו אנשי נציבות בית"ר לארגן את פעילות הסניפים ברחבי המדינה ולמסד אותה. בעקבות יזמתם של קארפי ושאקי נתארגן מהנה אימונים באזור אלטו-אדיג'ה (Alto-Adige) בהרי האלפים.

במהנה הוכשרו עשרות חניכי בית"ר, רובם מעריה הגדולות של איטליה. בצד ההכשרה בספורט מגן, בלימודי טופוגרפיה, ביסודות ההתבצרות ובלחימת רחובות (יסוד שנועד להגן על החניכים מפני פורעים ואנטישמים אלימים במרחבים עירוניים), בצד אלה עמדה גם פעילות תרבותית ענפה להעמקת הידע במורשת היהדות ובלשונה, וכן נלמדו פרקים בהיסטוריה של העם היהודי וארץ-ישראל.⁴⁶

בשנים 1932-1933 הוקמו סניפי בית"ר באחדות מעריה הגדולות של איטליה, ואולם פעילות סדירה התקיימה בשניים מן הסניפים בלבד: בקן של מילנו, שנחשב לבולט שבקני התנועה, בניהולו של הרצל קוק (ובו כל שלוש דרגות הפיקוד במדרג הבית"רי); ובקן של טריפולי (בירת לוב, שהיתה מאז 1911 שטח חסות איטלקי), בניהולו של לילו ארביב.⁴⁷

45. 'התנועה הרוויזיוניסטית באיטליה', לעיל הערה 4, עמ' 7-8; מכתב דנטה לאטס, לעיל הערה 44; השהיית המגעים נועדה להשיב לז'בוטינסקי את ההגמוניה לנהל את המגעים בעצמו ולהבליט את מעורבות שלטון בית"ר, לאחר שעד אותה העת ניהלו ראשי הסניף באיטליה משא ומתן עצמאי, בלי אישור של ההנהגה העולמית של בית"ר.

46. עדות א"ל קארפי, 'Il Betar in Italia', ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/2.

47. שם. חומר על פעילות בית"ר בלוב כמעט לא קיים. בספרות החקר והכרוניקה על הקהילה היהודית בלוב בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה לא מובלט מקומה של התנועה; ראו למשל: R. De-Felice, *Jews in an Arab Land, Libya 1835-1970*, Austin TX 1985. ר' סימון, 'מ'חוג ציון' לציונות מגשימה: עליית יהודי לוב, שורשים במזרח, ג (1991), עמ' 295-351; וכן: י' כהן, יהודי לוב – גולה וגאולה, ירושלים 1991.

בשנת 1934, כחלק מן הצורך להתפשט ברחבי המדינה ובשטחי השליטה של איטליה במרחב הים התיכון, התארגנו שני סניפים (קטנים): בפיומה שלחוף הים האדריאטי ובאי רודוס. כל הסניפים פעלו על פי תכנית ההדרכה והאימונים של ראשי בית"ר העולמית, ופרסומי התנועה תורגמו משפת המקור לאיטלקית.⁴⁸

תהליך התגבשות הסניפים והתרחבותם באמצע שנות השלושים התפתח והתרחב על רקע המגעים להקמת בית ספר ימי. בזכות הקמת בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה (ראו להלן), נעשתה איטליה מוקד פעילות מרכזי בהוויית בית"ר. הנושא עורר את התעניינותם של מפקדים וחניכים מרחבי אירופה באפשרויות להשתלב בלימודי הים או בפעילות בסניפים ברחבי איטליה. כך למשל ב-11 במרס 1934 פנה הארי לוי, האחראי מטעם שלטון בית"ר לפעילות הסניפים במערב אירופה, אל הנהלת בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה בשם שבעה חברים מאוסטריה המעוניינים ללמוד בבית הספר הימי באיטליה, וביקש בעבורם תכניות לימודים של בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה. ב-13 באפריל 1934 פנה צבי ברסט, מגרמניה, לנציבות בית"ר באיטליה, בשאלה אם יהיה אפשר להכשיר צעירים לעבודת כפיים באמצעות תכנית לימודים עיונית בחוות הדרכה חקלאיות ברחבי המדינה. כמו כן הוא התעניין באפשרויות של חניכי בית"ר בעלי אזרחות פולנית וגרמנית ללמוד באוניברסיטאות ברחבי המדינה, בעיקר בתחומי הכלכלה והרפואה. יש מקום להניח כי בית"רים רבים ממזרחאירופה או מממרכזה ראו באיטליה תחנת ביניים בדרך אל הגשמת מפעלם: עלייה לארץ-ישראל ויישובה.⁴⁹

ראשונים לכיבוש הים – בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה

הכישלון במימוש הקמתו של מרכז ההדרכה באיטליה הביא את ירמיהו הלפרן לפעול למען הקמת בית ספר ימי באיטליה. הלפרן שימש באותה העת ראש המחלקה הימית בבית"ר העולמית, ופעל לממש את עקרון 'כיבוש הים' כעיקרון בית"רי, חלק מן הפעילות השגרתית של קני התנועה בארץ-ישראל ובגולה.

הלפרן פנה לקארפי, נציב בית"ר באיטליה, וביקש ממנו לשאול את אנשי השלטון המקומיים אם אפשר לשלב חניכי בית"ר מארצות שונות בבתי ספר ימיים שפעלו ברחבי המדינה. עקב הפנייה הזאת פעלו ראשי בית"ר באיטליה למען הגשמתה של המטרה הזאת; משנת 1933 עד אמצע 1936 רוכזו רוב המאמצים של הפעילים הרוויזיוניסטים המקומיים בהקמת בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה, בתפעולו ובקידומו.⁵⁰ יש לזכור שאנשי בית"ר קיוו שבהקמת בית הספר הימי יתממשו חלק מהיעדים שקיוו להשיג עם הקמת מרכז ההדרכה.

48. עדות א"ל קארפי, 'Il Betar in Italia', ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/2.

49. תיקי בית"ר איטליה, 1933-1934, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/2.

50. עדות א"ל קארפי, 'Il Betar in Italia', ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/189/2; מרקוביציקי, 'נחשונים על גלים', עמ' 7.

רעיון הקמת המוסד הימי ביטא חזון של פעילים בתנועה הרוויזיוניסטית ובבית"ר, שהתגבש בשלהי שנות העשרים בארץ-ישראל. הפעילים האלה, ובייחוד ירמה הלפרן, גרסו כי לשם חינוכם של אנשי ים עברים והכשרתם, יש צורך בהקמת בית ספר ימי. הואיל והרעיון לא היה בר מימוש בארץ-ישראל, הדגישו הפעילים כי רק בארצות בעלות מסורת ימית, כאיטליה, יהיה אפשר להקנות לחניכי בית"ר הצעירים מיומנות וחינוך של יורדי ים מקצוענים.⁵¹ שלוש מטרות עיקריות אפשר להשיג בהכשרה הימית, לדעת המצדדים בתפיסה הזאת:

- א. הכשרת בני הנוער העברים בארץ-ישראל למקצועות הקשורים בים;
- ב. החדרת רעיון 'כיבוש הים' בקרב החברה היהודית בכלל ובקרב בני הנוער בגולה בפרט;
- ג. עידוד יזמות בעלי הון יהודים להשקיע כספים בקניית ציוד ימי ובהקמת מפעלים ימיים עבריים בארץ-ישראל.⁵²

השיחות התחילו בשלהי 1933, ובהן התברר לאנשי נציבות בית"ר איטליה כי אמנם השלטונות המקומיים שוללים את הקמת מרכז ההדרכה של התנועה עקב הצביון הצבאי שהוקנה לדעתם למוסד, אבל המסלול להכשרה ימית נחשב בדעת הקהל האיטלקית למקצוע אזרחי פרודוקטיבי ולפיכך אין התנגדותם עזה, ולאחר שתדלנות של חודשים מספר הושגה הסכמה עקרונית, בעיקר של מנהל התחבורה הימית, להקים את מסלול הלימודים הייחודי. כעת היה אפשר לפעול למען השגת האישורים הרשמיים הנדרשים להקמת שלווחת חינוך במוסד ימי מוכר ובעל מוניטין. בעקבות לימוד הנושא וליבונו החליטו חברי הנציבות לפתוח מגמת ספנות עברית בבית הספר הימי בעיר הנמל צ'יוויטוקיה.⁵³

אנשי הנציבות המקומית היו האחראים לשתדלנות כאמור, ולא עירבו את ז'בוטינסקי, ראש בית"ר, שכן הוא התנגד התנגדות נמרצת לקיום מגעים עם השלטונות המרכזיים שלא על ידי מנהיגות בית"ר. הם העמידו לפניו עובדה מוגמרת, ואף על פי כן קידם ז'בוטינסקי בברכה את רעיון הקמת בית הספר הימי. מדוע החליט ראש בית"ר לשנות את דעתו ולתמוך במפעל הימי אף שלא היה מעורב במשא ומתן?

ראשית, משום שעם הסכמת השלטונות להכשיר את פעילות סניפי בית"ר הונח יסוד ארגוני חשוב; ושנית, משום שחינוך בית"רים באיטליה עשוי, כך קיווה, להדק את הקשרים עם שלטונות איטליה, לקדם את האינטרסים הציוניים ולהפעיל לחץ פוליטי על בריטניה. ביטוי לעמדות האלה נמצא בקטע שלהלן:

אין אני יודע אם איטליה מוכנה או שיש בדעתה לתת לנו את ההבטחה הזאת. כוונותיה... אינן ברורות... אין אנו יודעים עדין, על מי תנסה איטליה להסתמך בחלקו המזרחי של

51. להרחבה בסוגיה ראו: י' פעמוני, ירמה וההכשרה הימית, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/77, 8/20.
 52. 'מנשר הליגה העברית למפעלי ים ותעופה בארץ-ישראל', קיץ 1937, ארכיון מכון ז'בוטינסקי ח/14/1; וראו גם: י' הלפרן, תחיית הימאות העברית, תל-אביב 1982, עמ' 64-71.
 53. מרקוביץקי, 'נחשונים על גלים' (לעיל הערה 8), עמ' 9-11; וגם: Carpi, Come, pp. 12-129.

הים התיכון; עלינו או על שונאינו. מי שיזכה ליום הזה – ידע. לפי שעה, אל לנו לאבד ידידים שמספרם כה קטן.⁵⁴

הפעילות האינטנסיבית לקראת פתיחתו של בית הספר הימי התחילה באביב 1934, והמריצה את ייסודן של פלוגות בית"ר ללימוד ימאות ברחבי אירופה. פעילות זו לא פסחה גם על איטליה. בסניפי בית"ר המקומיים עסקו צעירים בתחומי ספורט המים ובתורת הימאות, כהכשרה ראשונית לקראת פתיחת בית הספר הימי בצ'יוויטוקיה. פתיחת הלימודים בשלהי נובמבר 1934 וטקס חנוכת בית הספר בינואר 1935 הותירו את רושםם על היהדות המקומית בעת ההיא, יותר מן התפקיד הציבורי שמילאה תנועת בית"ר בקרב הנוער הציוני באיטליה בין שתי מלחמות העולם.⁵⁵

על מידת תמיכתו של ז'בוטינסקי ברעיון ועל הזדהותו עמו אפשר ללמוד מפקודת היום שקרא לפני חניכי הקורס הראשון בנובמבר 1935:

הצעד שעשיתם בבואכם לבית הספר... יהיה לו ערך רב, אם לחיוב ואם לשלילה, הכול תלוי בכם: אם תצליחו לרכוש את אהבתם והערכתם של המנהלים, המדריכים ותלמידי בית הספר האיטלקי, תפלוסו נתיב חיים חדש בהתפתחות עמנו, שיוליך בעתיד לכיבוש עמדה חשובה על הים. אך אם לא תצליחו, דעו לכם, כי התוצאה היחידה תהיה התלקחות היצירים הגזעיים בארץ, שעד כה היתה מחוסנת בפניהם.⁵⁶

במשך כארבע שנים השתלמו בבית הספר כמאה ועשרים חניכים, בשלושה מחזורים, והוכשרו הכשרה ענפה במקצועות ים, ובכלל זה סיפונאות, דיג, מכונאות ימית ובניין אניות.⁵⁷ יש לציין כי רוב חניכי בית הספר לא שבו לארצות מוצאם (בעיקר במדינות מזרח אירופה), אלא פנו לשרת בציים זרים.⁵⁸

באפואיאה הבית"רית שימשה פרשת צ'יוויטוקיה ביטוי למימוש הבכורה בתחום הימאות העברית והעלייה הבלתי לגלית עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. מבחינת התפתחותה ודרכי פעולתה של תנועת בית"ר באיטליה, הבלטיה פרשת בית הספר הימי את ייחודם של הצעירים הרוויזיוניסטים באימוץ דפוס חיבוכי ובניהול תנועת נוער. תנועת הנוער שימשה מוקד חברות שונה מזה של תרבויות נוער אחרות שפעלו באיטליה בין שתי מלחמות העולם. מבחינתו של ז'בוטינסקי ביטאו שתי הפרשות – כישלון הקמת מרכז ההדרכה וייסוד בית

54. ז'בוטינסקי, במכתבו 'איטליה', הירדן, 21.8.1936, עמ' 4.

55. R. De-Felice, *Storia degli ebrei Italiani sotto il fascismo*, Torino 1962, p. 201.

56. 'פקודת היום', תיקי קרן תל-חי, ארכיון מכון ז'בוטינסקי 24/1.

57. לפירוט מהלך הקורסים: מרקוביצקי (לעיל הערה 8), עמ' 10-17; י' הלפרן, דין וחשבון המחלקה הימית בשלטון בית"ר לכינוס בית"ר העולמי, ורשה, ספטמבר 1939, ארכיון מכון ז'בוטינסקי פ/77, ח/14: עמ' 5-10.

58. Carpi, *Come*, pp. 128-131; 'תיקי הליגה העברית הימית', ארכיון מכון ז'בוטינסקי ח/12/1; וראו גם רשמיו של שלמה אראל, חניך מארץ-ישראל שהשתתף בקורס, לפניך הים, תל-אביב 1998, במקומות שונים.

הספר הימי – את תפיסת עולמו ואת שאיפתו לשנות את אופיו של הנוער היהודי בגולה וליצור דמות של יהודי חדש וגאה – יסוד חשוב במשנתו הביטחונית של ז'בוטינסקי.

ז'בוטינסקי, בית"ר והפשיזם האיטלקי

השפעת 'הזיכרון האיטלקי' על עיצוב תודעתו של ז'בוטינסקי⁵⁹ נתחזקה באמצע שנות השלושים בשל התחזקות מעמדה של איטליה במזרח התיכון (Medio Oriente). על רקע זה נתחזקה אצל ז'בוטינסקי ההכרה כי מעצמה זו תשפיע גם בעתיד על יחסי הכוחות הפוליטיים בלבנט. ביטוי להשקפת העולם הזאת נמצא בקטע שלהלן:

ראשית איטליה היא ארץ בה שומרים מתוך נאמנות מאז 1870 על שיווי הזכויות, והשמירה אינה על הנייר אלא מתגשמת בחיי הציבור והפרט. שנית – באיטליה לא קיימת אנטישמיות לא במובנה הפרטי ולא במובנה הציבורי. שלישית – איטליה הכירה בהצהרת בלפור ומתייחסת ברצינות להתחייבויותיה... רביעית – איטליה היא כיום המעצמה החזקה ביותר בימי-התיכון. אילו הפכה, משום מה לאויבה של ארץ-ישראל העברית, היה זה דבר בלתי-נעים, בלתי-נוח ומסוכן בשבילנו.⁶⁰

מערכת היחסים בין איטליה הפשיסטית לתנועה הרוויזיוניסטית צריכה להיבחן בחיבור נפרד,⁶¹ אך נדמה כי סגורו הפובליציסטי של ז'בוטינסקי על איטליה דורש דיון בקשרים שבין האידאות של התנועה ובין הפשיזם האיטלקי בשנות השלושים.

הלאומיות בתפיסתו של ז'בוטינסקי מבוססת על אמונות יסוד ועל הרצון הלאומי המשתקף בתודעתו ובמעשיו של הקיבוץ האנושי בעל העבר ההיסטורי המשותף והחזון העתידי. בהשפעתם של אנטוניו לבריולה (Labriola), מורהו בתקופת לימודיו ברומא, ושל בנדטו קרוצ'ה (Croce), תלמידו, גיבש ז'בוטינסקי את התפיסה הרואה ברצון הלאומי כוח גדול, הכוח המניע את ההתפתחות ההיסטורית. הייחוד הפסיכו-רוחני של האומות הוא המניע את הפוליטיקה ואת ההיסטוריה הבין-לאומית.⁶²

תפיסה זו חשובה להבנת יחסו של ז'בוטינסקי לפשיזם האיטלקי, על תפוסותיו החברתיות, הכלכליות והפוליטיות. ז'בוטינסקי ראה בפשיזם תנועה פוליטית מיליטנטית שביטאה את התסכולים והחששות של המעמד הבינוני והדגישה אנטישמיות אורגנית. מנקודת המוצא הזאת אִבְחַן ז'בוטינסקי שוני בולט בין שכבת בעלי המלאכה והאומנים באיטליה ובישראל. באיטליה מעמדם של אלה הלך והידרדר, ועליהם נשען המשטר הפשיסטי, ואילו בישראל

59. ז'בוטינסקי, כתבים, סיפור ימי, לעיל הערה 1.

60. ז'בוטינסקי, לעיל הערה 54.

61. ראו: י' מרקוביץקי, 'קשרים ותועלת: איטליה והתנועה הרוויזיוניסטית בשנות השלושים' (פורסם).

62. לדיון נרחב בסוגיה: ז'בוטינסקי, 'ממשל עצמי של מיעוט לאומי', בתוך: ע' ז'בוטינסקי (עורך), אומה

וחברה, ירושלים תש"י, עמ' 15-71.

מעמד דווקא השתפר בהדרגה. את כוחו החברתי ינק הפשיזם מן השכבה הזעיר בורגנית המידלדלת, ואולם הוא לא הציע לה מלחמה בקפיטליסט הגדול, ופיצה אותה בסופו של דבר באנטישמיות ובלאומונות. לעומת זאת הרוויזיוניזם הארץ-ישראלי נאבק במישור הפוליטי בהגמוניה של מפלגות הפועלים, ולא הציע תכנית מלחמה בבעל ההון היהודי. להפך, המחנה הזה לא חדל מלהוקיר את תרומתה החיונית של התעשייה הפרטית לכלכלת הארץ ולתהליך ההגשמה הציונית. ז'בוטינסקי היה סנגורו הנלהב של הקפיטליזם הזה גם במישור העקרוני וגם במישור המעשי.⁶³

מערכת ההתבטאויות של ז'בוטינסקי על אודות הפשיזם האיטלקי נוקבת וברורה. הדברים נבעו הן מתוך הכרתו הראליסטית שבמציאות הפוליטית של החברה היישובית אין מקום לתפיסת עולם זו, והן מתפיסתו הליברלית ומשיליתו המוחלטת את מדינת המשטרה הפשיסטית.⁶⁴

הקצנת היחסים של איטליה עם מדינות המערב בעקבות כיבוש אתיופיה, ההתקרבות לגרמניה הנאצית וכריתת הברית עם היטלר, כל אלה צמעמו את התלהבותו של ז'בוטינסקי וחיזקו את השקפתו שאין הרוויזיוניזם דומה לפשיזם. המסע הגזעני של מוסוליני נגד נתיניו היהודים בשלהי 1938 ובראשית 1939 שם קץ לפעילות בית הספר הימי ולפעילותה הציבורית של בית"ר באיטליה ולרוב הארגונים והמוסדות ברחוב היהודי.⁶⁵

סיכום

רעיון מרכז ההדרכה ובית הספר הימי תפסו מקום מרכזי בפעילותו של ז'בוטינסקי בראשית שנות השלושים. מוסדות אלה נועדו לממש את רעיונותיו לשינוי דמותו של הנוער היהודי בגולה ולטיפול ערכים של יהודי חדש, גאה ולוחם. יסודות אלה נתגלמו בפעילותו של תנועת בית"ר באיטליה, שראשיה טיפחו מודעות תנועתית בצד שתדלנות פוליטית שנועדה לקדם את הלגליזציה של התנועה. ראש בית"ר פעל על פי תפיסת עולמו למימוש המרכזיות של הנהגת התנועה הרוויזיוניסטית, אך דרכי הפעולה של ראשי בית"ר באיטליה לא עלו בקנה אחד עם אלה שלו. המתחים והחיכוכים שנוצרו בינו ובין פקודיו באיטליה שיקפו פערים פרגמטיים ואופרטיביים ולא אידאולוגיים דווקא. איטליה לא עמדה במבחן, והציפיות שתלו בה ז'בוטינסקי וראשי בית"ר נכזבו; בימי הרעה והסבל של 'תקנות הגזע' של המשטר הפשיסטי הוצאו התנועה ומפעליה אל מחוץ לחוק, כמרבית הארגונים והמוסדות ברחוב היהודי.

63. ז'בוטינסקי, 'באסטא', בתוך: בסער, ירושלים תשי"ג, עמ' 21-30; וראו בהרחבה גם: י' שביט, מרוב למדינה, תל-אביב 1983, עמ' 61-63; י' מרקוביץקי, 'ז'בוטינסקי ואיטליה', עמ' 79-80.

64. M. Sarig and D. Carpi (eds.), *The Political and Social Philosophy of Ze'ev Jabotinsky*, London 1999, pp. 61-62.

65. לדיון נרחב במסע האנטישמי נגד יהודי איטליה ראו: מ' מיכאליס, מוסוליני והיהודים, ירושלים 1990, עמ' 215-317; F. Del Canuto, 'La soppressione della stampa ebraica in Italia e la sua ripresa 1933-1938', *Italia-Judaica*, IV, Roma 1993, pp. 464-473.